Младен Лишанин
Институт за политичке студије, Београд

DOI 10.5937/kultura2173069L
УДК 327:316.7(497.11:73)
оригиналан научни рад

КУЛТУРНА ДИПЛОМАТИЈА СЈЕДИЊЕНИХ АМЕРИЧКИХ ДРЖАВА: ОСОБЕНОСТИ И ДЕЛОВАЊЕ У СРБИЈИ[1]

Сажетак: *Циљ овог чланка је да осветли историјске и интелектуалне оквире унутар којих је концепт америчке културне дипломатије настајао и мењао се, као и да идентификује особености његове теоријске формулисања и практичне примене. Америчко историјско искуство, најпре оно међуратно, а затим ратно и хладноратовско, суштински је одредило начине на које се развијао дипломатски систем Сједињених Америчких Држава. Такође, академске и друштвене дебате о улози и значају културе у остваривању националног интереса биле су, и до данас су остале, одраз трансформација међународног система и америчке позиције у њему. Искуство суперсиле током хладноратовског биполарног система, као и потоњег неупоредивог статуса глобалног хегемона током постхладноратовског* униполарног *момента, обликовало је праксу америчке дипломатије на начин који је повремено замагљивао разлику између природе и обима војног и културног преимућства Сједињених Држава. Ово је евидентно и из примера америчких културно-дипломатских односа са Србијом и бившом Југославијом, анализираних у трећем одељку текста. Кључни налаз је да, поготово у контексту политике великих сила, културни аспект спољне политике функционише само у садејству с војностратешким; те да се културном дипломатијом може сматрати само она врста културног утицаја која се циљно остварује у склопу општих дипломатских напора.*

Кључне речи: *Сједињене Америчке Државе, међународни односи, културна дипломатија, Хладни рат, мека моћ, пропаганда, Србија*

УВОД

Разматрање питања културне дипломатије Сједињених Америчких Држава намеће суочавање са двема групама проблема, више пута обрађиваних у стручној и научној литератури, али никада до краја разрешених. Прва група

1 Рад је настао у оквиру научноистраживачке делатности Института за политичке студије, подржане од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, на основу Уговора бр. 451-03-9/2021-14, од 14. 1. 2021.

проблема односи се на питање одређења појма *културне дипломатије* и његовог смештања у координатни систем сродних и повезаних концепата и инструмената, пре свега у односу на концепт *меке моћи*. Друга група проблема везана је за питања историјско-интелектуалног контекста у којем су настајале савремене представе о америчкој културној дипломатији, као и особености које су проистекле из овог контекста. Постоје три кључне групе фактора које у том смислу раздвајају Сједињене Државе од других савремених великих сила. Најпре, релативно касни улазак у међународну арену у пуном капацитету, у распону од краја 19. века до окончања Првог светског рата, што је узроковало да се свест о нужности и начинима невојног утицаја на светске послове такође развије релативно касно – у међуратном периоду. Затим, искуство Другог свестког рата које је Сједињене Државе, уз Совјетски Савез, позиционирало у сам врх глобалних актера и током Хладног рата учинило једном од двеју суперсила. Треће, и јединствено у савременој историји света, непосредно по окончању Хладног рата, током периода који је Чарлс Краутхамер, колумниста *Вашинґтон пост*а, назвао „униполарним моментом"[2], искуство Америке као међународног актера обликовало је незабележено глобално преимућство у готово свим аспектима моћи, укључујући економску, војну и културну.

Најпре ћемо се, у наставку уводног одељка, укратко осврнути на проблеме одређења културне дипломатије и покушати да образложимо зашто културном дипломатијом сматрамо само формални ангажман дипломатског апарата државе, употребом инструмената из области културе (укључујући науку и уметност), а не сваку врсту присуства, утицаја, дистрибуције и интерпретације културних садржаја из једне државе унутар друге. Након тога, у наредном сегменту, осврнућемо се на кључне тачке у историјско-интелектуалном контексту унутар кога су настале и развијале се савремене теоријске и практичне концепције културне дипломатије Сједињених Америчких Држава. Сасвим кратко ћемо се дотаћи питања места и улоге културне дипломатије у америчко-српским и америчко-југословенским односима, пре него што, у финалном сегменту, рекапитулирамо кључне налазе и извучемо коначне закључке.

Према Кејтлин Бирн (Caitlin Byrne) јавна дипломатија је „истовремено комплементарна традиционалној дипломатији и дубоко интегрисана у њу".[3] Потешкоћа коју примећују Анг (Ang) и коаутори јесте у порозној граници између културне дипломатије и других видова јавне дипломатије. Ипак, културна дипломатија несумњиво остаје чврсто у оквиру јавне дипломатије, по томе што потоња представља „облик дипломатије окренут према грађанину више него што је то стандардни модел, чије 'мете' више нису друге владе колико су то разнолике националне и глобалне публике и јавности".[4] Наведена тврдња Кејтлин Бирн је, отуда,

2 Krauthammer, C. (1990) The Unipolar Moment, *Foreign Affairs*, Vol. 70, No. 1, New York [NY]: Council on Foreign Relations, pp. 23–33.

3 Byrne, C. Public Diplomacy, in: *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*, eds. Smith, S., Hadfield, A. and Dunne, T. (2016), Oxford: Oxford University Press, p. 169.

4 Ang, I., Isar, Y. R. and Mar, P. (2015) Cultural diplomacy: beyond the national interest?, *International Journal of Cultural Policy*, Vol. 21, No. 4, Coventry: Centre for Cultural Policy Studies – University of Warwick, p. 368.

несумњиво тачна; међутим, она не разјашњава због чега је културна дипломатија упечатљиво запостављен сегмент у већини студија о међународним односима и традиционалној дипломатији, и о јавној дипломатији као њеном саставном делу. Овим питањем се у делу о америчкој културној дипломатији и археологији баве Кристина Лук (Christina Luke) и Мораг Керсел (Morag Kersel), цитирајући елаборацију Сајмона Марка (Simon Mark) о незахвалној позицији културне дипломатије у међународним студијама. Марк сматра да постоје три кључна разлога због којих је културна дипломатија одбачена на маргину међународних односа:

„1. Политичари и дипломате сматрају културну дипломатију мање битним инструментом дипломатије, коју неки заузврат сматрају мање битним инструментом спољне политике. […] 2. Тешко је процењивати исходе културне дипломатије: изазов је одредити њен дугорочни утицај на понашање земаља и још теже планирати примену дугорочних агенди. […] 3. Одсуство истраживачке пажње потиче од одсуства прецизне дефиниције културне дипломатије: шта је она и како се манифестује у сфери међународних односа?"[5]

Додатну конфузију уноси неразликовање међународних културних односа у целини од културне дипломатије. Културни односи који надилазе државне границе и пробијају баријере националних културних оквира неретко су плод индивидуалног, приватног напора, подржаног од бројних недржавних актера. Међутим, да би се могли сматрати делом културне дипломатије, они морају бити свесно и циљно организовани и/или употребљени од формалних државних институција као средство остваривања националног интереса. Ричард Арнт (Richar Arndt) инсистира на овом разликовању када каже да се културни односи „развијају природно и органски, без државне интервенције", док се за културну дипломатију може рећи да се одвија „једино када званичне дипломате, служећи националним владама, покушавају да обликују и усмеравају тај природан ток у циљу остваривања националних интереса".[6]

Културном дипломатијом, дакле, сматрамо ону врсту активности које држава спроводи у склопу своје званичне дипломатске стратегије, а које су ослоњене на културне (пре него политичке и економске) инструменте и усмерене су више на јавност него на непосредне доносиоце одлука у циљаној држави. Отуда се културна дипломатија може сматрати сегментом традиционалне дипломатије, и посебно јавне дипломатије као њеног специфичног дела, али не мора нужно бити део концепта тзв. меке моћи државе, будући да представља тек придружени део традиционалног дипломатског арсенала, заснованог на тврдој моћи и не постоји мимо њега. Односом културне дипломатије и меке моћи у модерном америчком контексту бавићемо се у наредном одељку.

5 Luke, C., Kersel, M. M. (2013) *U. S. Cultural Diplomacy and Archaeology: Soft Power, Hard Heritage*, Abingdon: Routledge, p. 3.

6 Arndt, R. T. (2005) *The First Resort of Kings: American Cultural Diplomacy In the Twentieth Century*, Washington, D. C.: Potomac Books, p. xviii.

ИСТОРИЈСКИ И ИНТЕЛЕКТУАЛНИ ОКВИРИ НАСТАНКА САВРЕМЕНЕ АМЕРИЧКЕ КУЛТУРНЕ ДИПЛОМАТИЈЕ

Концепти пропаганде и јавног мњења, онако како су формулисани у кључним делима Едварда Бернејса (Edward Bernays) и Волтера Липмана (Walter Lippmann) двадесетих година 20. века, могу се одредити као родно место јавне и, последично, културне дипломатије.[7] Реч је о делима која обликују тадашње размишљање о нетрадиционалним начинима остваривања политичког утицаја (нетрадиционалним првенствено у америчком контексту, јер, како примећује Арнт, у питању су инструменти и технике познати човечанству миленијумима уназад). Поред њих, у новије време концепт меке моћи неретко фигурира у дебатама о културној дипломатији, а дискусије о мекој моћи представљају екосистем у којем се развија културно-дипломатска мисао и пракса на сличан начин као што су Липманове и Бернејсове идеје представљале екосистем њиховог настанка.[8] Статус и улога концепта меке моћи у овом контексту, међутим, зависе од разумевања и операционализације самог појма културне дипломатије, о чему је било речи у претходном одељку. Уколико целокупне културне односе сматрамо сегментом меке моћи државе, тада је јасно да се мека моћ не односи само на циљно и свесно деловање званичних дипломатских институција земље. Истовремено, уколико усвојимо становиште да се културни односи својим знатним делом могу сматрати делом културне дипломатије, јасно је да су они тада инструмент шире дипломатске и тиме *par excellence* политичке стратегије државе. Отуда се културна дипломатија, посебно ако њоме управљају институције безбедносно-обавештајног сектора (као што је, у случају Сједињених Држава, Централна обавештајна агенција), не мора нужно сматрати инструментом меке моћи.

Идеја о уметности као оружју развија се и стиче особити утицај у политичко-безбедносним и дипломатским, као и у културним круговима крајем четрдесетих и почетком педесетих година 20. века.[9] Како је реч о *златном добу* Холивуда, било је логично да филмска уметност, уз савремену музику, преузме примат као културно-дипломатски инструмент. Постоје супротстављене идеје о томе да ли је америчка мејнстрим кинематографија, коју симболизује Холивуд, била тек дифузни одраз разноликих спољнополитичких традиција – онако како их је формулисао историчар Волтер Расел Мид (Walter Russell Mead)[10] – или оружје у рукама

7 Lippmann, W. (1922) *Public Opinion*, New York [NY]: Harcourt, Brace and Company; Bernays, E. (1928) *Propaganda*, New York [NY]: Horace Liveright.

8 Nye, J. S. (1990) Soft Power, *Foreign Policy*, No. 80, pp. 153–171; Nye, J. S. Think Again: Soft Power, *Foreign Policy*, 26. February 2006, 1. December 2021, https://foreignpolicy.com/2006/02/23/think-again-soft-power/; Ferguson, N. (2003) Power, *Foreign Policy*, No. 134, pp. 18–24.

9 Krenn, M. (2005) *Fall-Out Shelters for The Human Spirit: American Art and the Cold War*, Chapel Hill-London: University of North Carolina Press, pp. 53–55.

10 Mead, W. R. (2001) *Special Providence: American Foreign Policy and How it Changed the World*, New York [NY]: Knopf. Мид класификује америчке спољнополитичке традиције унутар четворочлане структуре, засноване на наслеђима четворице значајних председника Сједињених Држава: Томаса Џеферсона, Александера Хамилтона, Ендрјуа Џексона и Вудроа Вилсона. Мидове традиције јесу засноване

промишљених доносилаца одлука који су, посебно у временима дубоких криза и међународних превирања, управљали дипломатским системом земље.

Прво становиште заступа Коб (Cobb), за кога кинематографија ангажована у културно-дипломатским напорима представља тек „фрагменте калеидоскопа".[11] На супротној позицији су Френсис Стонор Сондерс (Frances Stonor Saunders) и Тони Шо (Tony Shaw), који наглашавају циљно-рационалну и понекад злослутну инструментализацију културе од стране државног апарата.[12] Посматрано са стране, ови погледи нису нужно супротстављени: разуме се да мејнстрим кинематографија нити је била под стопроцентном контролом политичких и безбедносно-обавештајних структура, нити је то могла бити, нити је то, уосталом, био циљ носилаца политичке моћи – између осталог због стигме коју је концепт државно спровођене пропаганде подразумевао у годинама пред Други светски рат, формативним годинама америчке културне дипломатије. Наиме, како у својој ванредно информативној књизи пише дипломатски ветеран Арнт, сматрало се да су тадашње недемократске и тоталитарне силе, попут Совјетског Савеза, Немачке и Јапана, у тој мери компромитовале идеју и праксу непосредног и масовног медијског утицаја државног апарата на јавно мњење путем пропагандних техника, да за демократску државу попут САД не би било ни разборито, а ни изводљиво, да покуша да иде сличним путем.[13]

Искуство Другог светског рата радикално ће изменити ову перспективу[14], мада ће председник Ајзенхауер у првој половини педесетих година 20. века, дискутујући о улози новоосноване Информативне агенције Сједињених Држава (*United States Information Agency* – USIA) изнети исту бојазан. Према Ајзенхауеру, поруке које би требало да пласира америчка јавнодипломатска служба биле би неупоредиво пријемчивије уколико не би биле доживљене као пропаганда.[15] Истовремено, далеко од тога да је холивудска продукција представљала поље апсолутне и неупитне уметничке слободе, заштићено од политичких утицаја и отпорно на дипломатско-безбедносну инструментализацију. Студија Френсиса Стонора Сондерса поуздано сведочи о томе да иза дипломатске инструментализације културних садржаја нису увек стајала само тела задужена за јавну и културну дипломатију у Стејт

на специфичним, идеалтипским историјско-политичким аналогијама, али током потоњег развоја америчког спољнополитичког система оне у великој мери прелазе и надилазе постојеће друштвене, политичке, а посебно страначке расцепе. Зато их и треба схватати управо као идеалне типове и у томе јесте њихова највећа аналитичка вредност.

11 Cobb, T. J. (2020) *American Cinema and Cultural Diplomacy: The Fragmented Kaleidoscope*, Cham: Springer.

12 Shaw, T. (2007) *Hollywood's Cold War*, Edinburgh: Edinburgh University Press; Saunders, F. S. (2013) *The Cultural Cold War: the CIA and the World of Arts and Letters*, New York [NY]: The New Press.

13 Arndt, R. T. (2005) *The First Resort of Kings: American Cultural Diplomacy in the Twentieth Century*, Washington, D. C.: Potomac Books, p. xii.

14 Ninkovich, F. A. (1981) *The Diplomacy of Ideas: U.S. Foreign Policy and Cultural Relations, 1938–1950*, New York [NY]: Cambridge University Press, pp. 35–60; Graham, S. E. (2015) *Culture and Propaganda: The Progressive Origins of American Public Diplomacy, 1936–1953*, Farnham: Ashgate, p. 131.

15 Osgood, K. (2006) *Total Cold War: Eisenhower's Secret Propaganda Battle at Home and Abroad*, Lawrence [KS]: University Press of Kansas, p. 77.

департменту, већ и делови безбедносно-обавештајне заједнице, а пре свих Централна обавештајна агенција (*Central Intelligence Agency* – CIA).[16] Оно што аутори као што су Сондерс и Шо исправније захватају, јесте чињеница да се делом културне дипломатије у ужем смислу могу сматрати само она уметничка остварења која су део званичне државне дипломатске стратегије. Лукас (Lucas) у овоме иде и даље, тврдећи да се, у погледу државних напора да инструментализује културне садржаје за остваривање спољнополитичких циљева, у истраживањима неретко пропушта онај део активности који није формализован и/или видљив; који се, дакле, циљано спроводи у склопу тајних акција безбедносних структура. Ово нас враћа на дебату о односу меке моћи и културне дипломатије, наговештену у уводном делу, али и актуелизује питања о употребљивости концепта меке моћи у овом контексту.

Наиме, позната дебата Наj (Nye) – Фергусон (Ferguson) о природи меке моћи сводила се на питање да ли је мека моћ уопште моћ, и уколико јесте, да ли је засебна од традиционално испољаване моћи државе, засноване на економској и војној снази. Критикујући Најев концепт, Фергусон је заступао скептичку позицију, према којој мека моћ није заправо моћ, јер нема капацитет да било кога принуди на промену понашања у жељеном смеру, те да је у најбољем случају реч о придруженој димензији традиционалне моћи. Ово је позиција на којој и ми стојимо приликом изучавања америчке културне дипломатије: она није средство примене меке моћи, јер нужно представља део ширих дипломатских напора који су, *per definitionem*, политички и у крајњој инстанци засновани на имплицитној могућности примене физичке силе. Отуда је и Лукасово горње становиште донекле таутолошко: све активности које држава реализује како би културне садржаје употребила за остваривање националних интереса, који год сегмент државе да то циљно-рационално спроводи, нужно су политичке. Као такве, оне могу бити, и јесу, предмет истраживања с различитих аспеката, при чему је кључ у појмовној операционализацији: једном када се политички инструментализована култура схвати као део спољне, а не (или барем не само) културне политике, тада се и истраживачки фокус изоштрава и самонаметнуте категоријално-појмовне баријере се одбацују. Отуда је у праву Ленчовски (Lenczowski) када тврди да се културна дипломатија најбоље разуме као део интегрисане стратегије:[17] дакле, у односу на друге технике остваривања стратешког утицаја, а не само у односу на сопствене чиниоце и својства.

Хладни рат је средишња тачка већине познатих студија о настанку и развоју културне дипломатије Сједињених Држава.[18] Међутим, историјски периоди који су или непосредно претходили Хладном рату или долазили након њега такође су својеврсни контексти и индикатори који сведоче о посматраним

16 Saunders, F. S., нав. дело.

17 Lenczowski, J. Cultural Diplomacy, Political Influence, and Integrated Strategy, in: *Strategic Influence: Public Diplomacy, Counterpropaganda, and Political Warfare*, ed. Weller, J. M. (2008), Washington, D. C.: Institute of World Politics Press, pp. 77–78.

18 Barnhisel, G. (2015) *Cold War Modernists: Art, Literature, and American Cultural Diplomacy*, New York [NY]: Columbia University Press.

трансформацијама. Институционализовани систем америчке културне дипломатије отеловљује се кроз три критичне тачке у трима кључним периодима савремене америчке спољне политике. Најпре се 1938. године културна дипломатија први пут препознаје и институционализује као засебан сегмент националних дипломатских напора, оснивањем Одељења за јавну дипломатију у Стејт департменту:[19] ова епизода симболизује новопронађену америчку позицију у светској политици, карактеристичну за међуратни и ратни период. Затим, 1953. године долази до оснивања Информативне агенције Сједињених Држава (USIA), под руководством Теодора Страјберта (Theodore Streibert), са четвороделном структуром састављеном од одељења за: електронске медије, изложбену и библиотечку делатност, штампане медије и филм. До овог периода искуство пропагандних битака из Другог светског рата у потпуности је интернализовано и Сједињене Државе биле су спремне да у логистичком и организационом погледу учине све да осигурају јавнодипломатску и културно-дипломатску победу у надолазећем Хладном рату.[20] Расформирање Агенције 1999. године јесте трећа критична тачка: десетогодишњи „униполарни моменат" подстакао је тежњу да се још једном покуша са деполитизацијом културне дипломатије, иако је, више од две деценије касније, готово извесно да ни унутрашње ни међународне околности тако нешто неће дозволити.

У најновије време, јавна дипломатија Сједињених Држава (и културна дипломатија као њен динамични сегмент) посебно је постала значајна након терористичких напада на Њујорк и Вашингтон, у септембру 2001. године. Амерички доносиоци спољнополитичких одлука разумели су да је, осим рефлексног посезања за војним одговором, што је Америку одвело у беспућа војних интервенција у Авганистану и Ираку, рат против тероризма неопходно, више него раније, водити и на нивоу идеја.[21] У јеку глобалног рата против тероризма, 2005. године (прва година друге администрације Џорџа В. Буша) Саветодавни комитет за културну дипломатију Стејт департмента усвојио је извештај у којем се тврдило да „културна дипломатија представља осовину јавне дипломатије" и да она „може унапредити нашу националну безбедност на суптилне, широко примењиве и одрживе начине. Заиста, историја сведочи да америчка културна богатства нису играла ништа мању улогу од војних дејстава у обликовању нашег међународног вођства, укључујући рат против тероризма".[22] Нити Бушова нити потоње администрације, међутим, нису своју стратегију борбе против међународног тероризма базирале на културно-дипломатским пре него на војним видовима деловања. До данас су инструменти из области културне дипломатије остали само допуна инструментима

19 Arndt,R. Т.нав. дело, стр. 22–23.

20 Fousek, J. (2000) *To Lead the Free World: American Nationalism and the Cultural Roots of the Cold War*, Chapel Hill [NC]: The University of North Carolina Press, p. 13.

21 Byrne, C. Public Diplomacy, in: *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*, eds. Smith, S., Hadfield, A. and Dunne, T. (2016), Oxford: Oxford University Press, pp. 168, 176.

22 U. S. Department of State (2005) *Cultural Diplomacy: The Linchpin of Public Diplomacy, Report of the Advisory Committee on Cultural Diplomacy*, Washington, D. C.: U. S. Department of State, p. 1.

из сфере тврде (војно-политичке и економске) моћи, и тиме њен придружени део. Овиме се потрђује да, мимо традиционалне дипломатије ослоњене на тврду моћ и њена уобичајена средства, нема ни јавне дипломатије, па ни културне дипломатије као њеног саставног дела.

ДОМЕТИ АМЕРИЧКЕ КУЛТУРНЕ ДИПЛОМАТИЈЕ У ОДНОСИМА СА СРБИЈОМ И ЈУГОСЛАВИЈОМ

Културно-дипломатски инструменти били су нарочито значајни за развој савремених америчко-српских и америчко-југословенских односа. Разуме се да у првим декадама дипломатских односа, успостављеним 1881/1882. године, није могло бити говора о живој културној дипломатији између Сједињених Држава и Краљевине Србије /СХС/ Југославије, пре свега услед чињенице да, како смо видели, културно-дипломатски систем САД још увек није био развијен. Ипак, током прве половине 20. века, америчка култура налазила је пут до српске публике, пре свега кроз преводе и издавачку делатност, а затим, мада у нешто скромнијем обиму, кроз филмску и музичку уметност. Такође, значај културе за развој међудржавних односа од њиховог самог зачетка илустрован је тиме што је интересе Србије (и Црне Горе) као генерални и почасни конзул током дугог периода почетком века у Сједињеним Државама заступао човек који није био, Арнтовим речником, типичан „званични дипломата", већ управо човек културе и науке: Михајло Пупин.[23]

Убрзо након што су Сједињене Државе 1938. године институционализовале свој културно-дипломатски систем, обе земље су се нашле у гротлу Другог светског рата; већ тада постаје јасно да се, нарочито са америчке стране, на културну дипломатију озбиљно рачуна као на инструмент борбе против заједничког нацистичког и фашистичког непријатеља. У погледу ратних дешавања у Југославији, холивудска продукција пратила је тенденцију да филмска издања неретко буду на линији званичне америчке политике: тако је редитељ Луис Кинг 1943. године за продуцентску кућу *20th Century Fox* снимио филм „Четници! Герилски борци" (*Chetniks! The Fighting Guerillas*) о Југословенској војсци у отаџбини. Крајем рата, Сједињене Државе, попут других савезника, своју подршку преусмеравају ка партизанском покрету и Народноослободилачкој војсци Југославије, да би у првим годинама након рата америчко-југословенски односи захладнели услед америчких сумњи да Југославија клизи ка стаљинистичком уређењу друштва. Од 1995. године и периода у којем су односи још увек били оптерећени ратним сукобима у Босни и Херцеговини и америчким санкцијама против Савезне Републике Југославије, долази до постепеног оживљавања америчких јавнодипломатских и културно-дипломатских пракси везаних за Југословенску војску у отаџбини, пре свега у контексту очувања сећања на мисију Халијард, највећу акцију спасавања савезничких пилота иза непријатељских линија током Другог светског рата. Обележавање се са српске стране

23 Живојиновић, Д. (2010) *У потрази за заштитником: Студије о српско-америчким везама 1878–1920. години*, Београд: Албатрос плус, стр. 7, 55–96.

институционализује након 2004. године, а представници америчке амбасаде редовно присуствују обележавању и подржавају пратеће културне програме.[24]

Политички односи ће оживети након југословенско-совјетског расцепа 1948. године. Југославија ужива економску, политичку и безбедносну подршку Сједињених Држава, а ове трендове прате и културни односи, што кулминира шездесетих година 20. века, упркос краткотрајним трзавицама 1961–1963. године.[25] Масовна, као и висока култура Сједињених Америчких Држава остварује свеобухватан уплив у југословенско друштво. Свакако да значајан сегмент таквог уплива представљају „природни и органски" подухвати, како их одређује Арнт. Ипак, иза једног значајног дела стоје званичне америчке институције, пре свих Информативна агенција Сједињених Држава, која организује изложбе америчке ликовне уметности, посебно графичке и апстрактно-експресионистичке, представе модерног балета и театра, као и извођења класичне, модерне и електронске музике.[26]

Американизација културе, како спонтана тако и политички промовисана, остала је трајно својство југословенског друштва све до распада заједничке државе, па и надаље, у државама-наследницама социјалистичке Југославије. У случају Србије, америчка политика је неретко била неуравнотежено заснована на инструментима тврде моћи, укључујући и војне, али се током постхладноратовског периода мењала у складу са глобалним трендовима и редистрибуцијом моћи у међународном систему.[27] Током администрације Доналда Трампа, упркос очекивањима, културно-дипломатска активност Сједињених Држава у Србији била је нарочито жива. Сједињене Државе покренуле су јавнодипломатску кампању „Ви сте свет" 2018. године, користећи се, поред осталог, богатим материјалом из историје културних односа двеју држава, илустрованих биографијама личности попут Михајла Пупина или Бориславе Пекића.[28] У истом периоду, Сједињене Државе финансијски и организационо подржавају велики број уметничких и историјских изложби, попут оне отворене у јулу 2018. године у Архиву Србије, под називом „Србија и Сједињене Америчке Државе". Месец дана раније, такође уз америчку подршку, у Историјском архиву отворена је изложба „САД–Србија 1918–2018". Амерички амбасадор Кајл Скот, као аутор предговора, 2019. године подржава пројекат објављивања првог српског превода *Аутобиографије* Теодора Рузвелта.[29] Најнови-

24 Тимотијевић, М. (2020) *Мисија 'Халијард': Ратна пропаганда, бомбардовање српских градова и евакуација савезничких авијатичара 1943–1944. године*, Београд: Службени гласник.

25 Bogetić, D. (2012) *Jugoslovensko-američki odnosi 1961–1971*, Beograd: Institut za savremenu istoriju, str. 41–52.

26 Vučetić, R. (2019) *Koka-kola socijalizam*, Beograd: Službeni glasnik, str. 244–245, 278–279.

27 Lišanin, M. Dugo putovanje kući: savremeni međunarodni sistem i američko-srpski raprošman, u: *Srpsko-američki odnosi: trideset godina od pada Berlinskog zida*, priredili Simić, D. R., Živojinović, D. i Nedeljković, S. (2021), Beograd: Fakultet političkih nauka, str. 179.

28 Krstić, M. Vi ste svet: iskazi poštovanja u politici SAD prema Srbiji tokom administracije Donalda Trampa, u: *Srpsko-američki odnosi: trideset godina od pada Berlinskog zida*, priredili Simić, D. R., Živojinović, D. i Nedeljković, S. (2021), Beograd: Fakultet političkih nauka, str. 224–229, 233.

29 Ruzvelt, T. (2019) *Autobiografija*, Beograd: Albion Books.

ји период, дакле, доноси покушај Сједињених Држава да у односима са Србијом поново ангажује нешто више јавнодипломатских и културно-дипломатских ресурса, мада је могуће замислити и супротну трајекторију уколико то унутрашњи подстицаји, али и они с регионалног и глобалног нивоа, буду диктирали.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

У овом чланку покушали смо да осветлимо кључне аспекте и својства културне дипломатије Сједињених Америчких Држава, осврћући се на две кључне групе проблема: једну везану за тешкоће у одређивању садржине појма културне дипломатије и његовог разграничења у односу на друге сродне појмове; и другу везану за специфичности историјског и друштвено-интелектуалног контекста унутар којег су савремени концепти америчке културне дипломатије формулисани. Суочавање са овим групама проблема омогућило нам је да остваримо увиде у неке од особености и специфичности америчке културне дипломатије.

Ове особености огледају се у чињеници да је америчко искуство као глобалног актера било јединствено: од уласка у арену релативно касно у односу на етаблиране европске силе, преко наглог успона до самог врха и статуса једне од двеју суперсила током Хладног рата, до позиције неупитног глобалног хегемона током постхладноратовског „униполарног момента"и потоњег суочавања с надолазећим мултиполарним светом. Истовремено, аутентичне америчке верзије концепата пропаганде и јавног мњења, а касније и меке моћи, у спрези с јединственим историјским искуством које се, када је реч о институционализацији културне дипломатије, прелама кроз неколико критичних тачака (1938, 1953, 1999), допринеле су развоју културно-дипломатског система какав познајемо данас.

У односима са Србијом и бившом Југославијом демонстриране су све особености културно-дипломатске праксе Сједињених Држава. Системски подстицаји одлучујуће су обликовали америчко-српске односе, а културно-дипломатска пракса формулисана је у складу с тим. Нарочито у периоду Хладног рата, културна дипломатија била је динамично поље у којем су невојни спољнополитички инструменти били комплементарни традиционалном апарату заснованом на економској и оружаној снази. Крај Хладног рата и распад социјалистичке Југославије у први план су гурнули политичко-безбедносни аспект односа, да би тек почетком 21. века културна дипломатија поново пронашла своје место у америчком спољнополитичком инструментаријуму.

Кључни налаз рада, илустрован кроз критички преглед изабране литературе, али и кроз приказ развоја културно-дипломатске праксе у Сједињеним Државама, јесте да поготово у контексту политике великих сила, културни аспект спољне политике функционише само у садејству са војностратешким; те да се културном дипломатијом може сматрати само она врста културног утицаја која се циљно остварује у склопу општих дипломатских напора.

Будућност америчке културне дипломатије зависиће од скупа ендогених и егзогених фактора. Домаћа институционална превирања извесно ће довести до

нових трансформација културно-дипломатских актера и њихових капацитета да одговоре на изазове који долазе са нивоа структуре међународног система, пре свега зато што процес редистрибуције глобалне моћи, чији смо сведоци у 21. веку, још увек није окончан. Релативно краткотрајно, али богато историјско искуство Сједињених Држава на пољу културне дипломатије пружиће неке смернице, али за суочавање с радикално измењеним глобалним окружењем захтеваће пажљиво развијање свеобухватне стратегије утицаја, чији културна дипломатија може бити тек један мање или више успешан део.

ЛИТЕРАТУРА

Ang, I., Isar, Y. R. and Mar, P. (2015) Cultural diplomacy: beyond the national interest?, *International Journal of Cultural Policy*, 21(4), Coventry: Centre for Cultural Policy Studies – University of Warwick pp. 365–381, DOI:10.1080/10286632.2015.1042474.

Arndt, R. T. (2005) *The First Resort of Kings: American Cultural Diplomacy in the Twentieth Century*, Washington, D. C.: Potomac Books.

Barnhisel, G. (2015) *Cold War Modernists: Art, Literature, and American Cultural Diplomacy*, New York [NY]: Columbia University Press.

Bernays, E. (1928) *Propaganda*, New York [NY]: Horace Liveright.

Bogetić, D. (2012) *Jugoslovensko-američki odnosi 1961–1971*, Beograd: Institut za savremenu istoriju.

Byrne, C. Public Diplomacy, in: *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*, eds. Smith, S., Hadfield, A. and Dunne, T. (2016), Oxford: Oxford University Press, pp. 168–185.

Cobb, T. J. (2020) *American Cinema and Cultural Diplomacy: The Fragmented Kaleidoscope*, Cham: Springer.

Ferguson, N. (2003) Power, *Foreign Policy*, No. 134, pp. 18–24.

Fousek, J. (2000) *To Lead the Free World: American Nationalism and the Cultural Roots of the Cold War*, Chapel Hill [NC]: The University of North Carolina Press.

Graham, S. E. (2015) *Culture and Propaganda: The Progressive Origins of American Public Diplomacy, 1936–1953*, Farnham: Ashgate.

Krauthammer, C. (1990) The Unipolar Moment, *Foreign Affairs*, Vol. 70, No. 1, New York [NY]: Council on Foreign Relations, pp. 23–33.

Krenn, M. (2005) *Fall-Out Shelters for The Human Spirit: American Art and the Cold War*, Chapel Hill-London: University of North Carolina Press.

Krstić, M. Vi ste svet: iskazi poštovanja u politici SAD prema Srbiji tokom administracije Donalda Trampa, u: *Srpsko-američki odnosi: trideset godina od pada Berlinskog zida*, priredili Simić, D. R., Živojinović, D. i Nedeljković, S. (2021), Beograd: Fakultet političkih nauka, str. 215–239.

Lenczowski, J. Cultural Diplomacy, Political Influence, and Integrated Strategy, in: *Strategic Influence: Public Diplomacy, Counterpropaganda, and Political Warfare*, ed. Weller, J. M. (2008), Washington, D. C.: Institute of World Politics Press, pp. 74–99.

Lippmann, W. (1922) *Public Opinion*, New York [NY]: Harcourt, Brace and Company.

Lišanin, M. Dugo putovanje kući: savremeni međunarodni sistem i američko-srpski raprošman, u: *Srpsko-američki odnosi: trideset godina od pada Berlinskog zida*, priredili Simić, D. R., Živojinović, D. i Nedeljković, S. (2021), Beograd: Fakultet političkih nauka, str. 167–186.

Lucas, W. S. Beyond Freedom, Beyond Control: Approaches to Culture and the State-Private Network in the Cold War, in: *The Cultural Cold War in Western Europe 1945–1960*, eds. Krabbendam, H. and Scott-Smith, G. (2003), London – Portland [OR]: Frank Cass, pp. 40–56.

Luke, C., Kersel, M. M. (2013) *U. S. Cultural Diplomacy and Archaeology: Soft Power, Hard Heritage*, Abingdon: Routledge.
Mead, W. R. (2001) *Special Providence: American Foreign Policy and How it Changed the World*, New York [NY]: Knopf.
Ninkovich, F. A. (1981) *The Diplomacy of Ideas: U. S. Foreign Policy and Cultural Relations, 1938–1950*, New York [NY]: Cambridge University Press.
Nye, J. S. (1990) Soft Power, *Foreign Policy*, No. 80, pp. 153–171.
Nye, J. S. Think Again: Soft Power, *Foreign Policy*, 26. February 2006, 1. December 2021, https://foreignpolicy.com/2006/02/23/think-again-soft-power/.
Osgood, K. (2006) *Total Cold War: Eisenhower's Secret Propaganda Battle at Home and Abroad*, Lawrence [KS]: University Press of Kansas.
Ruzvelt, T. (2019) *Autobiografija*, Beograd: Albion Books.
Saunders, F. S. (2013) *The Cultural Cold War: the CIA and the World of Arts and Letters*, New York [NY]: The New Press.
Shaw, T. (2007) *Hollywood's Cold War*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
U. S. Department of State (2005) *Cultural Diplomacy: The Linchpin of Public Diplomacy, Report of the Advisory Committee on Cultural Diplomacy*, Washington, D. C.: U. S. Department of State.
Vučetić, R. (2019) *Koka-kola socijalizam*, Beograd: Službeni glasnik.
Живојиновић, Д. (2010) *У потрази за заштитником: Студије о српско-америчким везама 1878–1920. године*, Београд: Албатрос плус.
Тимотијевић, М. (2020) *Мисија Халијард: Ратна пропаганда, бомбардовање српских градова и евакуација савезничких авијатичара 1943–1944. године*, Београд: Службени гласник.

Mladen Lišanin
Institute for Political Studies, Belgrade

FEATURES OF CULTURAL DIPLOMACY OF THE UNITED STATES OF AMERICA

Abstract: *The objective of the article is to shed light on the historical and intellectual frameworks within which the concept of American cultural diplomacy has emerged and transformed, as well as to identify the features of its theoretical formulations and practical application. American historical experience, first the inter-war, and subsequently World War II and Cold War, essentially determined the ways in which the diplomatic system of the United States developed. Academic and social debates on the role and significance of culture in pursuing national interest have been, and remained until today, reflections of international system transformations and the American position therein. The superpower experience during the bipolar system of the Cold War, as well as subsequent incomparable status of the global hegemony during the post-Cold War "unipolar moment", has shaped the practice of American diplomacy in a way which occasionally blurred the difference between the natures and extents of military and cultural dominance of the US. This is evident from the case of American cultural-diplomatic relations with Serbia and former Yugoslavia, analyzed in the third section of the paper. The key finding is that, in the context of great power politics, the cultural aspect of foreign policy functions only in cooperation with the military-strategic aspect; thus, only cultural influence purposefully exerted as part of general diplomatic efforts can be considered cultural diplomacy.*

***Key words*:** *United States of America, international relations, cultural diplomacy, Cold War, soft power, propaganda, Serbia*